

NOTES SOBRE *NEOTINEA CONICA* I ALTRES ORQUÍDIES SELECTES DEL PLA DE BURGAR, RASQUERA, RIBERA D'EBRE

FERRAN J. LLORET SABATÉ

XAVIER SANJUAN SAMARRA

DOLORS VILLAS MIRANDA

Membres de l'Associació Botànica Hort Ebrenc

hortebrenc@gmail.com

[Data de lliurament i acceptació: setembre de 2022]

PARAULES CLAU:

Pla de Burgar,
Anacamptis, *Neotinea*,
Ophrys, *Orchis*

PALABRAS CLAVE:

Pla de Burgar,
Anacamptis, *Neotinea*,
Ophrys, *Orchis*

KEYWORDS:

Pla de Burgar,
Anacamptis, *Neotinea*,
Ophrys, *Orchis*

RESUM

Durant les dues darreres dècades i tot coincidint amb l'auge de la fotografia digital a començaments del segle XXI, el Pla de Burgar ha estat lloc de peregrinació habitual d'orquidiòlegs i naturalistes durant les setmanes de floració de la població, cada cop més relict, de les orquis còniques (*Neotinea conica*). En aquesta nota volem, a més, reportar informació respecte a algunes orquídiades presents als seus rodals. Volem remarcar la urgència de la protecció dels seus hàbitats, si encara hi som a temps.

RESUMEN

Durante las dos últimas décadas, y coincidiendo con el auge de la fotografía digital a principios del siglo XXI, el Pla de Burgar ha sido lugar de peregrinación habitual de orquidiólogos y naturalistas durante las semanas de floración de la población, cada vez más relict, de las orquis cónicas (*Neotinea conica*). En esta nota queremos, además, reportar información sobre algunas orquídeas presentes en sus alrededores. Queremos remarcar la urgencia de la protección de sus hábitats, si es que aún estamos a tiempo.

ABSTRACT

Over the last two decades, coinciding with the rise of digital photography at the beginning of the current century, the Pla de Burgar has been a regular pilgrimage site for orchidologists and naturalists during the weeks of flowering of the increasingly isolated population of conical orchids (*Neotinea conica*). In this note we also want to report information regarding some existing orchid stands and emphasise the urgency of protecting their habitats, if there is still time.

INTRODUCCIÓ

Presentem una llista, amb dades pròpies, de les orquídiess que hem observat als rodals de la petita, cada any més minsa, població de les orquis còniques al municipi de Rasquera. La nostra finalitat és ampliar a curt termini la georeferenciació i d'altres característiques de les orquídiess autòctones de la Ribera d'Ebre. Amb el suport del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre (CERE) i l'Institut Ramon Muntaner (IRMU), ens hi hem engrescat, i, amb aquesta minúscula Nota Breu, volem donar a conèixer la intenció propera d'organitzar un grup d'amants estudiosos de les orquídiess per tal d'elaborar una Guia de les orquídiess de la Ribera d'Ebre.

Tant per a la taxonomia com per a la nomenclatura fem servir l'International Plant Name Index (IPNI) (<www.ipni.org>) i, per extensió, Plants of the World Online (POWO). Sempre tenint presents les dades de les obres que hem consultat sistemàticament, la Flora dels Països Catalans (Bolòs, O. et Vigo J. 1984-2001) i les edicions de la Flora Manual dels Països Catalans (Bolòs et al. 2005); també hem fet consultes al treball en línia que desenvolupa l'Associació Flora Catalana. Botànica i etnobotànica de la nostra terra (<www.floracatalana.cat/flora/>).

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

El Pla de Burgar ocupa la plana d'influència més marítima del municipi de Rasquera; amb Tivissa i, en menor grau, Miravet són els municipis de tendència més marítima i menys continental de la comarca de la Ribera d'Ebre.

Les dades de georeferència de la població d'orquis cònica i de tota la resta d'orquídiess citades en aquesta Nota es troben a no més de 100 metres de l'esmentada població i enquadrades a l'UTM (Universal Transverse Mercator) MGRS WS86 31CF0035 d'1×1 km de costat, ja al límit de la comarca de la Ribera d'Ebre amb el Baix Ebre.

“VOLEM DONAR A CONÈIXER LA INTENCIÓ PROPERA D'ORGANITZAR UN GRUP D'AMANTS ESTUDIOSOS DE LES ORQUÍDISS PER TAL D'ELABORAR UNA GUIA DE LES ORQUÍDISS DE LA RIBERA D'EBRE.”

Dades de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (IGN:CAT), consultat el 6-IX-2022

TARRAGONA (T), la Ribera d'Ebre, Rasquera, Pla de Burgar, CF0035, 174 m, III-VII 2022; pinedes residuals amb mosaic de brolles de romaní i margalló, garriga de nova formació, espinar d'arçot molt empobrit, sobre sòl prim poc evolucionat.

Vegetació

Diversos estadis de la ràpida degradació de la pineda aclarida, amb mosaics poc representatius de brolla de romer amb margalló, garriga i espinar d'arçot fan una miscel·lània i hi són residuals. Aquestes comunitats de camèfits i hemicriptòfits es van transformant en un llistonar amb abundància de geòfits i teròfits. Aquest puzzle de vegetació va deixant grans espais nus, erosionats, alguns finalment rocosos. Hem fet una llista de les comunitats i la flora present que volem presentar en una nova Nòtula de la vegetació associada a la comunitat de l'orquí conica.

PRESENTACIÓ DELS RESULTATS

De l'orquí conica i les orquidiàcies companyes

Els diversos tàxons els llistem a continuació per ordre alfabètic. Detallem el nom popular català i les dades que corresponen a les fototeques i a l'herbari dels autors:

XSS, Xavier Sanjuan; FDF, Ferran J. Lloret i Dolors Villas; FLS, Herbari Ferran Lloret. Als peus de figura i al final del comentari de cada tàxon també s'hi anoten les dades que corresponen a les fototeques.

Anacamptis coriophora (L.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W. Chase [orquis fragant]
= *Orchis coriophora* L. subsp. *fragans* (Pollini) Sudre

A Catalunya està esmentada, entre d'altres, en els territoris catalanídics i ausosegàrrics (Bolòs et al., 2005). Espècie més aviat rara a la zona. Aquest any 2022 el nombre d'individus que han crescut i han fet tot el cicle fins a la maduració viable ha estat espectacular; en algun cas superava la desena per metres quadrats. Cal fer seguiment de la seva evolució. XSS2011052601, XSS2018060501, XSS2018060502, FLS0513

Anacamptis papilionacea (L.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W. Chase subsp. *grandiflora* (Boiss.) Kreutz [orquis papallona de flor gran]
= *Orchis papilionacea* L. subsp. *grandiflora* (Boiss.) Malag. (basiònim)

Bolòs et al. (2005) l'esmenten a Catalunya solament de territori ruscínic. A la veïna província de Castelló ha estat citada en 2 úniques localitats (Domingo et al., 2002; Fabregat et al., 2017), amb 1 o 2 exemplars a cadascuna i hàbitat similar a la localitat de Burgar.

Cal destacar la troballa, a uns centenars de metres de la població de *Neotinea conica*, de l'orquis papallona de flor grossa. Ens consta per comunicació oral l'existència d'aquesta planta com a mínim des de 2016. Socis del GOC (Grup Orquidològic de Catalunya), grup de treball de la ICHN (Institució Catalana d'Història Natural), van registrar la seva presència l'abril de 2017. (<www.opbrys.cat/anacamptis_papilionacea_grandiflora.html>). Pensem que la cita de Curto, R., al Banc de dades de Biodiversitat de Catalunya, 2019 (<biodiver.bio.ub.es/biocat/>), pot correspondre a aquesta planta. FDF20220410009, FDF20220410013

Anacamptis pyramidalis (L.) Rich., De Orchid. Eur. 33 (1817). [orquis piramidal]
= *Orchis pyramidalis* L., Sp. Pl. 2: 940 (1753). (basiònim)

Es tracta del tàxon més comú i abundant a les zones més continentals de la Ribera d'Ebre, com ara la part nord dels costers de l'Ebre. Es va enrarint o desapareix als indrets amb influència més marítima, com és el cas del Pla de Burgar. Probablement només se'n desenvolupa algun individu els anys que li són més favorables. Tenim la intenció de fer-ne el seguiment. FDF20130526127, XSS2008060101

Neotinea conica (Willd.) R.M. Bateman, Bot. J. Linn. Soc. 142 (1): 12 (2003). [orquis cònica]

= *Orchis conica* Willd., Sp. Pl., ed. 4 [Willdenow] 4 (1): 14 (1805). (basiònim)

= *Orchis tridentata* subsp. *conica* (Willd.) O. Bolòs & Vigo, *Flora dels Països Catalans* 4: 639 (2001).

Figura 1. Inflorescència d'abellera rosada (*Ophrys tenthredinifera*). XSS201303260

Figura 2. Abellera del mirall (*Ophrys speculum*). Detall floral. XSS2022032202

Figura 3. Abellera híbrida (*Ophrys speculum* x *Ophrys tenthredinifera*) (= *Ophrys x herauldii*). Detall floral. XSS2022032201

Espècie ja esmentada [sub. *Orchis tridentata* subsp. *conica* (Willd.) O. Bolòs & Vigo, *Flora dels Països Catalans* 4: 639 (2001)]. A finals del primer decenni d'aquest segle, vàrem fer un recompte acurat dels individus que van arribar a florir i en vam marcar 48. Aquest any 2022 només vam poder marcar 6 individus, dels quals només 3 van arribar a florir i 1 va fructificar totalment; la resta, a causa de les condicions ambientals poc favorables, o no van o florir o es van assecar abans de la fructificació. Pensem que és una població en vies d'extinció. Cal endegar-hi actuacions urgents de protecció. XSS2011033102, FDF20210311019

***Ophrys fusca* s.l.** [abellera fosca]

= *Ophrys forestieri* Lojac.

Segueix en abundància l'abellera del mirall. Pensem que a la comarca és l'orquídia més comuna. A la zona estudiada és comuna. La variabilitat de l'espècie fa que la tractem com l'abellera fosca en sentit ampli. Els individus de la zona estudiada poden correspondre més aviat a *Ophrys forestieri*. Cal fer seguiment d'aquest grup ampli. FJLS04032019006

Ophrys speculum Link, in Schrad. Journ. ii. (1799) 324. [abellera del mirall]

Molt comuna i molt abundant, adaptada a diversos hàbitats. Pensem que es tracta de l'única espècie sense cap perill. Hem detectat la seva hibridació amb l'abellera rosada (*O. x heraultii*). Cal fer un seguiment d'aquesta hibridació. XSS2022032202

Ophrys tentbredinifera Willd., Sp. Pl., ed. 4 [Willdenow] 4 (1): 67 (1805). [abellera rosada]

Més aviat rara i poc abundant. Hem detectat la seva hibridació amb l'abellera del mirall (cf. *O. x heraultii*). Cal fer un seguiment d'aquesta hibridació. XSS201303260

Ophrys* × *heraultii G. Keller ex W.J. Schrenk, Senckenberg. Biol. 52 (1-2): 171 (1971). [abellera híbrida]

= (*O. speculum* × *O. tentbredinifera*)

Planta híbrida de l'abellera del mirall i l'abellera rosada. Sovint aquests híbrids apareixen solitaris i efectivament caldrà veure l'evolució dels individus i la seva estabilitat vital. XSS2022032201

Orchis olbiensis Reut. ex Gren. Soc. Émul. Doubs, sér. 3, 3: 6 (1859). Reut. ex Gren. [orquis olbiensis]

= *Orchis mascula* subsp. *olbiensis* (Reut. ex Gren.) Asch. & Graebn., Syn. Mitteleur. Fl. 3: 703 (1907).

= *Androrchis olbiensis* (Reut. ex Gren.) D. Tyteca & E. Klein, J. Eur. Orch. 40: 543 (2008).

Només l'hem vist un cop als rodals estudiats. És una planta que esdevé més comuna i abundant cap al País Valencià. Caldrà fer-ne un seguiment exhaustiu. XSS2008032703

Figura 4. Abellera híbrida (*Ophrys speculum* x *Ophrys tenthredinifera*) (= *Ophrys x heraultii*). Detall floral. XSS2013032601

Figura 5. Inflorescència d'orquí conica (*Neotinea conica*) amb l'insecte empusa (*Empusa pennata*). XSS2011033102

Figura 6. Botons de gos (*Orchis olbiensis*). Inflorescència. XSS2008032703

Figura 7. Orquí piramidal (*Anacamptis pyramidalis*). Inflorescència. FDF20130526127

Figura 8. Inflorescència de l'orquís papallona (*Anacamptis papilionacea*), detalls florals. FDF20220410009

Figura 9. Roseta basal i fulles inferiors de l'orquís papallona (*Anacamptis papilionacea*). FDF20220410013

Figura 10. Pineda degradada a la població d'orquís cònica (*Neotinea cónica*). FDF20210311019

Figura 11. Exemplant d'abellera fosca amb la primera flor oberta (*Ophrys fusca* s.l.) FDF04032019006

Figura 12. Inflorescència d'orquis cònica (*Neotinea conica*). FDF20220318184

Figura 14. Orquis fragant (*Anacamptis coriophora*).
Detall floral. XSS2011052601

Figura 15. Orquis fragant (*Anacamptis coriophora*).
Detall de la inflorescència. XSS2018060501

Figura 16. Orquis fragant (*Anacamptis coriophora*).
Detall de la inflorescència. XSS2018060502

Figura 17. Orquis piramidal (*Anacamptis pyramidalis*).
Inflorescència amb la papallona damer rogenç (*Melitaea didyma*). XSS2008060101

EVOLUCIÓ, ESTAT ACTUAL I FUTUR DE LA POBLACIÓ DE L'ORQUIS CÒNICA

A causa de la pressió antropogènica, els incendis que ha patit l'hàbitat (alguns a causa també de la influència humana) i la proximitat a la cada vegada més important, per transitada, via de comunicació TV-3022, hem de parlar d'un hàbitat en procés de degradació irreversible si no hi ha actuacions molt urgents per preservar l'àrea que ocupen les esmentades orquídiess.

BIBLIOGRAFIA

- BOLÒS, O.; VIGO, J. (1984-2001): *Flora dels Països Catalans*. I-IV. Barcino, Barcelona.
- BOLÒS, Oriol de; VIGO, Josep; MASALLES, Ramon M.; NINOT, Josep M. (2005): *Flora manual dels Països Catalans*. 3a ed. Pòrtic, Barcelona.
- DOMINGO, J.; GÓMEZ SERRANO, M.A.; MAYORAL, O. (2002): "Primera cita de *Orchis papilionacea* L. subsp. *grandiflora* (Boiss.) Malag. en la provincia de Castellón". *Du-gastella*, 3: 51-52.
- FABREGAT, Carlos, et al. (2017): "Aportacions al coneixement de l'orquidoflora de la província de Castelló". *Nemus. Revista de l'Ateneu de Natura*, 7: 130-136.
- FOLCH, R. (1986): *La vegetació dels Països Catalans*. Memòria núm. 10 ICHN (ICN). 2a ed. Ketres Editora, Barcelona.

WEBGRAFIA

- FLORA CATALANA (13 d'agost de 2022). Catàleg de Flora
<www.floracatalana.cat/flora/cataleg>
- GOC (13 d'agost de 2022). Grup Orquidològic de Catalunya
<opbrys.cat/orquidies/anacamptis-papilionacea-subsp-grandiflora>
- IGN.CAT (6 de setembre de 2022). Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya
<www.icgc.cat>
- TERMCAT (13 d'agost de 2022). Centre de terminologia de la llengua catalana. Noms de plantes. Corpus de fitonímia catalana
<www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/191/search/Ulex%20parviflorus?type=basic&condition=contains>